ROMAN DERSLERİ

ALPER ÇEKER

ÖTÜKEN

/ otukennesriyat

YAYIN NU: 2090
KÜLTÜR SERİSİ: 1135

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NU: 49269

ISBN: 978-625-408-704-2

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50

Genel Müdür: Ertuğrul Alpay

Genel Yayın Yönetmeni: Göktürk Ömer Çakır

Editör: Oğuzhan Murat Öztürk

Düzelti: Azime Nur Özeren

Kapak Tasarımı: Ceyhun Durmaz

Dizgi-Tertip: Ötüken

Kapak Baskısı: CB Matbaacılık

Baskı: Ötüken Neşriyat AŞ
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50
Sertifika Nu: 49269

İstanbul- 2024

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Alper Çeker: 1972 yılında İstanbul'da doğdu. Kadıköy Anadolu Lisesini ve İstanbul Üniversitesi Rus Dili ve Edebiyatı Bölümünü bitirdi. İngilizce ve Rusçadan yaptığı çevirilerin yanında, yazarın telif eserleri de vardır.

İÇİNDEKİLER

Ön Söz 9

I. KİTAP
CUMHURİYET DÖNEMİ MUHALİF TÜRK ROMANI
Balonun Davetsiz Konukları

Eleştirinin Eleştirisi 13
Eleştirinin Büyübozumu 13
Roman Pazarlama, Pazar Romanı 19
Vals Bilmeyenler 21
Tek-Parti Dönemi 21
Türk Romanında Cumhuriyete Yönelik Erken Dönem Tepkiler 27
Köy Romanı Gerçeği 32
Köylülüğün Büyübozumu 41
Devlet Zoruyla Roman Dili 46
Modernizmin İlanı 46
Romanın İsyanı 51
Tarihî Kurgudan, Kurgusal Tarihe 64
Roman Dilinin Başkaldırısı 72
Devrilen Dil 72
Dilin Kendini Bulması 75
Cumhuriyet, Roman ve Tasavvuf 81
Dervişlerin Gönül Dergâhlarına Çekilmesi 81
"Akla Sığmaz Genc-i Pinhan Olmuşum" 85
Hamuşhane 93
Sonuç 105
Bürokratik Diktatörlüğün Sancarlaşması 105
Romanın Düşüşü 110

II. KİTAP
TASAVVUF VE ROMAN

Aşk İmiş
Şiirin Tarihi, Tarihin Şiiri 119
Aşkın Dili Sükûttur 131
Aşkta Sağ Kalanlar Ölenlerdir 134
Aşk Ahlakı 139
Hayatın Taklaya Getirdikleri 154

Kaynakça 159
Dizin 164

ÖN SÖZ

Herkes dünyaya durduğu yerden bakar ve dünyayı o durduğu yerden algılar (ya da kurgular). İmdi, bu kitabın yazarının da durduğu ve dünyayı oradan algıladığı bir yer, ait olduğu bir yorum cemaati var. Elinizdeki kitap, bu dünya algısının ifadesidir.

Balonun Davetsiz Konukları, Cumhuriyet dönemi muhalif Türk romanının Türkiye'de kamu kurumlarının yönetimini elinde tutan zümrenin uygulamalarına getirdiği eleştiriyi, romancının bu zümre ile bir tür hesaplaşmasını konu etmektedir.

Kitap, Cumhuriyet dönemi Türk romanının yeni rejime karşı toptan bir reddiye olduğu iddiasında değildir; buna karşılık ilerleyen sayfalarda gösterildiği gibi, bu dönemin en güçlü eserleri bu rejim ile hesaplaşma içindedir. Bu yüzden kitapta ele aldığımız dönem romanlarının anlaşılması için Türkiye'nin siyasi tarihinin de bilinmesi gerekir.

Bu dönem edebiyatında Doğu-Batı, apartman-konak, gelenek-modernlik gibi çatışmalar çok sık işlenmiş ve çeşitli incelemelerde bu konulara değinilmiştir. Ancak biz, romanlarda döneme getirilen eleştirinin bugüne kadar pek ele alınmadığını düşündüğümüz yönleri ile ilgilendik. Bunu yaparken de sınırlı sayıda romandan örnekler gösterdik ve örnek gösterdiğimiz romanların çok azının bağımsız tahliline giriştik. Bunun nedeni, tahlil ettiğimiz romanları Berna Moran'ın *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış* adlı kitabına girmeyenlerden seçmiş olmamızdır (söz ko-

nusu romanlar Berna Moran'ın ölüm tarihi olan 1993 yılından sonra yazıldıkları için, girmeleri mümkün de değildi). Berna Moran'ın kitabında yer alan roman tahlillerine ise sadece katkı yapmakla, kendi yorumumuzu eklemekle yetindik.

Kitabın ilk bölümünde, ülkemizdeki eleştirmenlerin ve okurların roman algısı eleştirilmektedir. Daha sonra Cumhuriyetin kuruluş yıllarının bir özeti ve bu yıllarda gerçekleşen uygulamalara romancıların ilk tepkileri konu edilmiştir. Bunları üç dönem romanının getirdiği eleştiri izler: *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* (Ahmet Hamdi Tanpınar), *Tutunamayanlar* (Oğuz Atay) ve *Yüz: 1981* (Mehmet Eroğlu).

Yeni Cumhuriyet, Osmanlı'yı dili, tarihi, edebiyatı, sanatı vb. her şeyiyle karşı tezi olarak görmüştür. Bununla beraber Cumhuriyet döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşunu konu alan iki önemli roman kaleme alınmıştır: *Devlet Ana* (Kemal Tahir) ve *Osmancık* (Tarık Buğra). Burada *Devlet Ana*'nın hemen her şeyi ile muhalif bir roman olduğunu ancak 1983 yılında, yani 12 Eylül 1980 darbesini yapan Türk-İslam sentezcisi askeri cunta yönetimi sırasında yayımlanan Osmancık'ın ise konformist bir eser olduğunu söylemek zorundayız.

1990'lar ve 2000'ler, Türk romanının iyice estetize olduğu bir dönemdir. Bu yılların romanlarından verilen örneklerde, eserlerin Cumhuriyet uygulamalarına dilleri ve alt metinleri ile muhalefet ettikleri görülmüştür.

Kitabın satır aralarında ve sonuç bölümünde ise yazarın kendisinin Cumhuriyet dönemine getirdiği eleştiri yer almaktadır.

Bu açıklamanın kitabın kurgusunun anlaşılmasına yardımcı olacağı düşüncesi ile önsözü noktalıyoruz.

I. KİTAP

CUMHURİYET DÖNEMİ MUHALİF TÜRK ROMANI

Balonun Davetsiz Konukları

ELEŞTİRİNİN ELEŞTİRİSİ

Eleştirinin Büyübozumu

Bizde edebiyat uzun bir süre geniş kitlelerin ilgisini çekmeyen, pek ciddiye alınmayan bir uğraşı olarak kaldı, oysa 2000'lerin başında özellikle romana duyulan ilginin önemli ticari kazançlar sağlaması, yazmayı ve yayıncılığı bir sektör haline getirdi. Edebiyat Türklerde çok eski bir müessese olduğu halde, edebiyat eleştirisinin eksikliği son zamanlarda, edebiyatın bir sektöre dönüşmesi ile hissedildi.

Bir edebi metnin eleştirisi aslında eklektik bir iştir ve çeşitli edebi kuramları bilmeyi, yani filolojik formasyona sahip olmayı gerektirir. Örneğin eleştirmen bir romanı ele alıyorsa, önce onun yapısal çözümlemesi yapılır. Bu çözümleme sonucunda romanın dili ve kurgusu değerlendirilir, romanın teknik olarak ne kadar başarılı olduğu ortaya çıkartılır. Daha sonra eleştirmen içerik ile ilgilenir. Romanın akrabaları ile olan ilişkilerine değinilir, bağlamı ve altmetinlerinden söz edilir. Çünkü modern filoloji bize metinlerin, diğer metinlerin yanında anlamlı olduğunu ve edebiyatın karşılaştırmalı olarak incelenmesi gerektiğini uzun zaman önce öğretmiştir.[1]

[1] "… Bunlar göreliler arasına girerler; çünkü kendi kendine alındı mı hiçbir şey için büyük ya da küçük denemez, ama ancak bir başka şeye nispet edilmiş olmasından ötürü, denebilir." Aristo, *Organon,* Cilt II çev. Hamdi Ragıp Atademir, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2. basım, 1963, s. 18.

ROMAN PAZARLAMA, PAZAR ROMANI

Yıllar önce Latife Tekin'in *Sevgili Arsız Ölüm* adlı romanı İspanya'da "Türk Başörtüsü" (*El panuelo turco*) adıyla yayımlanınca, Adnan Özer *Öküz* dergisinin kendisi ile yaptığı söyleşide buna tepki vermişti. Türk yazarların yurt dışında yayımlanan eserlerine şöyle bir göz attığımız zaman, bu isim değişikliğinin Latife Tekin'in söz konusu romanı ile sınırlı olmadığını görüyoruz. Pek çok yazar kitaplarını Batı'da farklı isimlerle yayımlıyor. Örneğin Elif Şafak'ın *Baba ve Piç* adlı romanının yurt dışındaki asıl adı "İstanbul Piçi" (*The Bastard of Istanbul*). Nedim Gürsel yurt dışında kitaplarını bambaşka isimlerle yayımlıyor: *Resimli Dünya* adlı roman "Venedik Türbanları" (ya da Sarıkları [*Les turbans de Venise*]), *Uzun Sürmüş Bir Yaz* ise "İstanbul'da Uzun Bir Yaz "(*Un long été à İstanbul*) olmuş. Nedim Gürsel'den bu örnekleri çoğaltmak mümkün ama ilgi çekici bir başka isim değişikliğine geçmek istiyorum: Buket Uzuner'in *Bir Fincan Kahve* adlı kitabı "Bir Fincan Türk Kahvesi"ne (*A Cup of Turkish Coffee*) dönüşmüş.

Tüm bu isim değişikliklerinin nedeni, basit bir pazarlama tekniğinden ibaret. Yurt dışındaki hedef kitle gözetilerek kitaplara egzotik isimler veriliyor. Hemen hepsine "Türk", "İstanbul", "Türban" gibi sözcükler ekleniyor. Böylelikle romanlarda "James Bond İstanbul'da" havası yaratılıyor. Oysa aynı kitaplar Türkiye'de daha çok Cihangir sakinlerine hitap eden soyut isimlerle yayımlanıyor.

Oryantalist ressamların yüz yıl kadar önce hayali bir Doğu resmederek Batı'da kendilerine pazar yarattıkları

II. KİTAP

TASAVVUF VE ROMAN

AŞK İMİŞ
ŞİİRİN TARİHİ, TARİHİN ŞİİRİ

1

Dinî metinlerde geçen kişi adları o dinin inananları için tarihî birer kişiliktir ama tasavvufi bakış açısından Kur'an'da geçen peygamber isimleri, aynı zamanda insanlığa ait aşamaları temsil eder. Kabil ve Habil arasında geçenler, avcı toplayıcılar ile onları ortadan kaldıran tarım toplumunun alegorik öyküsü olarak da anlaşılabilir.

Bir şamanın rehberliğinde konar-göçer bir yaşam tarzını sürdüren avcı toplayıcılar biriktirmezler ve "günlük rızıkları"nın peşindedirler. Şaman; topluma katılacak yeni bireylerin diğerlerine ayak uydurmalarını sağlamak için onları, dayanıklılıklarını arttıracak ve algılarını açacak, açlığa ve uzun yolculuklara dayanma sınavlarına tabi tutar. Böylece birey, hayvani nefsinin kulu olmaktan çıkar ve onun rabbi olur. Şamanın yön verdiği avcı toplayıcı topluluğu; doğadaki her nesnenin iyesi olduğuna inanır, kullandıkları nesnelerle görüşerek onun rızasını alırlar.

Mezopotamya'da tarım ile uğraşan Sümerler; tüketebileceklerinden fazlasını, modern tabirle artı değeri ürettiler ve onun kaydını tutabilmek için milattan yaklaşık 3000 yıl önce yazıyı icat ettiler. Nil deltasında tarım yapan Mısırlıların aynı amaçla geliştirdiği yazının eldeki en eski örnekleri Sümerlerden 200 yıl kadar yenidir. Çin'de Sarı Nehir çevresindeki verimli arazilerde tarımla uğraşan insanlar yazılarını tahminen MÖ 14. yüzyılda geliştirdiler. Güney

AŞKTA SAĞ KALANLAR ÖLENLERDİR

Bir zaman ben de Kahhar esmasıyla nefsimi kahrettim, aşk ateşinde yandım kül oldum. Sonra ariflerin kutbu Terzi Babam beni küllerimden diriltti ve böylece meczup olmamı engelledi.

Rabia el-Adeviyye, kendisine yapılan evlilik tekliflerini bedensel bir arzusunun kalmadığı gerekçesiyle geri çevirmesiyle ünlüdür. Fakat aynı Rabia el-Adeviyye, ibadetinin gerekçesini "aşk" olarak izah eder. Hallac-ı Mansur'un da tasavvuf anlayışının merkezinde aşk vardır. Fark aleminde Leyla ile Mecnun yani gece ile gündüz sonsuz bir döngü ile birbirini takip eder, sabah namazı sularında yakınlaşırlar ama hiçbir zaman birbirlerine kavuşamazlar. Bu nedenle dervişler seyr ü sülûk'un başında ayrılıktan yakınırlar. Çıkardığı sesi inlemeye benzettikleri için "dertli dolap" dedikleri su değirmeninin mecazını çok severler. Dertli dolap suyun içindedir ama suya hasrettir, bu nedenle de inler. Seyr ü sülûk'un sonunda eşyayı cem eden, erik dalına çıkıp üzüm yiyen dervişler içinse Hakk olan varlık birdir; aşık olan, aşk ve aşık olunan birdir. Gece ile gündüz, Doğu ve Batı, zahir ve bâtın birdir; Hakk'tır. Burada artık ayrılık olmaz. Ayrılık ya da ikilik aslında hiçbir zaman olmamıştır ama bu durum sadece idrak edilmemiştir.

Karşı cinste ya da kendi cinsinde Cemal esması tecelli eder ve derviş hayranlıkla o tecelliyi seyreder. Bu, güzele değil güzelliğe duyulan tutkudur. Güzel geçicidir, Tanpınar'ın deyişiyle "etin buruşmasıyla" ona duyulan sevgi

DİZİN

A

Adıvar, Halide Edip 29, 31, 96, 107, 114, 160
Ahmet Mithat Efendi 72, 74
Ahmet Refik 68, 69, 70, 159
Ahmet Yesevi 69
Akşam (gazete) 87
Ali Fuat 23
Ali, Tarık 22, 23, 27, 69, 70, 77, 83, 84, 93, 101, 110, 111, 123, 129, 130, 131, 147, 148, 149, 151, 152, 160, 161, 162
Alp, Tekin (Moiz Kohen, Moïse Cohen) 107, 108, 121, 161
Alptekin, Turan 60, 161
Anar, İhsan Oktay 75, 76, 77, 78, 79, 80, 92, 96, 97, 99, 102, 103, 114, 131, 144, 146, 149, 150, 160
Ardıç, Necdet 68, 99, 126, 153, 159, 161
Arkitekt (dergi) 48
Aşar (Öşür) Vergisi 33, 34
Ataç, Nurullah 74, 75, 80, 85, 161
Atatürk, Mustafa Kemal 29, 35, 38, 47, 48, 62, 73, 108, 114, 163
Atay, Oğuz 10, 14, 15, 53, 55, 56, 57, 114, 161, 162
Ayan, Ergin 105, 106, 160
Aytmatov, Cengiz 16
Aziz Mahmud Hüdayi 69

B

Barkan, Ömer Lütfi 64, 81
Barthes, Roland 17, 161
Basiret (gazete) 72
Başar, Fahameddin 70, 159
Bektaşilik 68, 127, 129, 130, 159
Berk, İlhan 74, 160
Bilgin, Elif (Elif Şafak) 92, 163
Borges, Jorge Luis 80, 160
Bozdoğan, Sibel 49, 161
Buğra, Tarık 10, 64, 65, 161

C

Cafer Tayyar 23
Cumhuriyet (gazete) 7, 9, 10, 21, 22, 23, 24, 25, 26,

27, 29, 30, 31, 34, 35, 36, 37, 39, 40, 45, 46, 47, 48, 49, 52, 53, 54, 55, 60, 61, 68, 72, 73, 74, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 87, 93, 96, 98, 107, 108, 109, 114, 136, 138, 159, 160, 161
Cumhuriyet Halk Partisi (Fırkası) 21, 22, 24, 26, 31, 34, 39, 49, 61, 83, 84, 107, 160

D

Dede Korkut 65, 112
Demokrat Parti 26, 61, 62
Derviş Mehmet 25
Descartes, René 79
Dostoyevski, Fyodor 14, 137
Dursunoğlu, Cevat 61

E

Eagleton , Terry 112, 161
Ebul Vefa 69
Ecevit, Yıldız 55, 162
El Hakîm, Suad 90, 161
Emil, Birol 62
Emrence, Cem 24, 25, 26, 159
Eroğlu, Mehmet 10, 57, 58, 59, 160
Evliya Çelebi 75, 76, 77
Eyhenbaum, Boris 86, 162

F

Ferit (Dahiliye Vekili) 22
Fethi Bey 24

G

Gençosmanoğlu, Mehmet Nuri 85, 161
Geyikli Baba 68, 69, 70, 151
Gorki, Maksim 34
Göktürk, Akşit 4, 73
Gölpınarlı, Abdülbaki 69, 70, 89, 159
Güneş Dil Teorisi 47, 73
Gürpınar, Hüseyin Rahmi 27, 28, 114, 163
Gürsel, Nedim 19

H

Halkçılık 35

İ

İbn Haldun 110
İbni Kemal 69
İbn'ül Arabî 90, 161
İleri (gazete) 22, 103
İnan, Abdülkadir 42, 43, 125, 159
İnci, Handan 30, 61, 162
İnönü, İsmet 25, 61, 65
İsmaili Ma'şukî (Çelebi Şeyh) 89
İstiklâl Mahkemesi 22, 23
İttihat ve Terakki (Cemiyeti) 23, 33, 38, 51, 110, 111

J

Joyce, James 14, 15

K

Kaçan, Metin 154, 155, 158, 160
Kafka 15
Karaosmanoğlu, Yakup Kadri 87, 162
Karasu, Bilge 75
Karay, Refik Halit 85, 86, 161
Katip Çelebi 75
Kazım Karabekir 23
Kemal, Yaşar 10, 23, 24, 25, 34, 41, 42, 43, 44, 45, 64, 66, 67, 69, 70, 81, 82, 109, 114, 115, 135, 138, 160, 162
Kerman, Zeynep 61
Kılıç Ali 22, 27
Kısakürek, Necip Fazıl 109
Kirby, Fay 32, 160
Koçu, Reşad Ekrem 75, 76, 77, 161
Köprülü, Mehmed Fuad 61, 64, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 132
Köstüklü, Prof. Dr. Nuri 81, 161
Küçük, Hülya 33, 34, 81, 82, 83, 162
Küçükömer, İdris 106, 107, 160
Küçük, Yalçın 33, 34, 81, 82, 83, 162
Kvergić, Dr. Herman F. 47

L

Lale Devri 107
Levend, Agâh Sırrı 72, 159
Lewis, Geoffrey 47, 73, 160

M

Machiavelli 83
Menderes, Adnan 26, 35, 61
Mevlana 69, 94, 104, 131, 138, 147, 162
Mevlevilik 127
Milli Birlik Komitesi 62
Moran, Berna 9, 10, 14, 15, 41, 42, 44, 60, 61, 66, 67, 138, 159
Müstakil Gazete 27

N

Nabokov, Vladimir 14, 15
Naci, Fethi 14, 15, 18, 137, 160
narodnik 34
Nazım Hikmet 37, 109, 114
Noyan, (Dedebaba)Doç. Dr. Bedri 68, 159

O

Ocak, Ahmet Yaşar 35, 47, 68, 69, 70, 90, 96, 106, 129, 132, 137, 159, 162
Okutan, Cevat 73, 74, 83, 160
Ortaylı, İlber 67, 70, 160
Orwell, George 32, 59, 72, 105

Ö

Öymen, Onur 21
Özer, Adnan 19, 96

P

Pamuk, Orhan 15, 16, 17, 18, 161

R

Rauf Bey (Lazistan Milletvekili) 22
Rifat, Mehmet 17, 86, 89, 161, 162, 163
Rifat, Sema 17, 86, 89, 161, 162, 163
Rogers, Ernesto 49

S

Safa, Peyami 114
Sağlam, Nuri 28, 163
Sancar (Sultan) 105, 106, 108
Serbest Cumhuriyet Fırkası 22, 24, 25, 26, 159

Ş

Şafak, Elif (Elif Bilgin) 19, 80, 87, 88, 89, 91, 92, 160
Şapolyo, Enver Behnan 46
Şemseddin Sami 72
Şems-i Tebrizî 85, 161
Şklovski, Viktor 89, 123, 150, 162, 163

T

Tahir, Kemal 10, 58, 64, 66, 67, 70, 109, 114, 115, 160
Takrir-i Sükûn 22, 23, 33
Tanin (gazete) 23
Tankut, H. Reşit 47, 160
Tanpınar, Ahmet Hamdi 10, 46, 51, 52, 53, 60, 61, 62, 75, 96, 114, 115, 134, 135, 136, 138, 159, 161
Taptuk Emre 69
Tarık Dursun 18
Tecer, Ahmet Kutsi 61
Tekin, Latife 19, 33, 107, 108, 161, 162
Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 22, 23, 24, 25, 29, 160
Todorov, Tzvetan 59, 60, 86, 162
Tokay, Gül 81, 160
Tolstoy, Lev 86
Tunçay, Mete 21, 22, 24, 25, 33, 34, 82, 160
Turgenyev, İvan Sergeyeviç 16
Türk Dil Reformu 21, 47, 73, 160
Türk Tarih Tezi 21, 48

U

Uçman, Abdullah 61, 62, 89, 90, 162
Uludağ, Süleyman 88, 161
Uyar, Hakkı 24, 80, 160
Uzuner, Buket 19

Ü

Ülken, Hilmi Ziya 69

V

Vardar, Berke 73, 74, 159

Y

Yalçın, Hüseyin Cahit 23, 33, 34, 162
Yunus Emre 69, 123, 124, 127, 128, 133, 141
Yücel, Tahsin 17, 18, 67, 73, 77, 160, 161

Z

Ziya Paşa 74
Žižek, Slavoj 111, 113, 161
Zürcher, Erik Jan 22, 23, 54, 160, 162